

АФГАНИСТАНДЫН ТЫШКЫ САЯСАТЫНДА КООПСУЗДУКТУ ОРНОТУУ МАСЕЛЕЛЕРИ

Аннотация: Эл аралык чөйрөдө саясий жана коопсуздук маселелер Афганистандын драматикалык тагдырына түздөн-түз таасирин тийгизип келет. Региондо жайгашкан өлкөлөр Афганистандан негизделген терроризмге каршы күрөшүүдө жана региондо коопсуздукту сактоодо бирдиктүү саясат жүргүзүүлөрү зарыл.

Түйүндүү сөздөр: Афганистан, тышкы саясат, терроризм, эл аралык уюмдар.

Аннотация: В международном сообществе политические вопросы и вопросы безопасности в Афганистане будут иметь прямое драматическое влияние на судьбу страны. Страны расположенные в регионе вынуждены вести борьбу против терроризма из Афганистана для сохранения безопасности и необходимо проводить единую политику.

Ключевые слова: Афганистан, внешняя политика, терроризм и международные организации.

Annotation: In the international community, political and security issues in Afghanistan will have a direct dramatic impact on the fate of the country. The countries located in the region are forced to fight against terrorism from Afghanistan to maintain security and it is necessary to pursue a unified policy.

Keywords: Afghanistan, foreign policy, terrorism, and international organizations.

Афганистан өлкөсү тарыхый көз караш менен караганда дүйнөдөгү эң байыркы аймактардын катарына кирет. Афганистандын Жибек Жолунун багытында жайгашуусу, чоң дүйнөлүк цивилизациялардын биригүү жери болгон жана ири цивилизациялардын кесилишинде, Афганистандын геостратегиялык жана геосаясий жайгашуусу маанилүү. Афганистан калкы дүйнөлүк диндердин кабыл алынышында, таралышында маанилүү орунду ээлеп келген жана соода тармагында ролу чоң болгон. Айрым учурларда Азияда үстөмдүк кылган саясат жана маданият борбору болуп келген. Ошондуктан Афганистан тарых боюнча дүйнөнү басып жана багытып алуучулардын коридору, издери дагы эле ушул өлкөнүн булуң-бурчтарында кездешет.

Күндөн күнгө өсүүчү мамилелер, өзгөчө 2001-жылдын 11-сентябрда болуп өткөн окуядан улам (Нью-Йорктогу эгиз мунараларга кол салуу), афган жана эл аралык коомдун терроризм жана экстремизмге каршы өз ара айкашуусу жана биргелешип иштешүүнүн негизинен келип чыкты. Чынында, Афганистан аймактык кийлигишүүгө каршылык көргөзүү жаатында, айрыкча Пакистанга, трансрегионалдык күчтөрүнүн кирүү демилгесин кубаттады. Терроризмге карата күрөштүн зарылдыгы жана ошондой эле, Афганистандын өнү-

гүү программалары, аймактык жана эл аралык саясий, дипломатиялык тармактардагы катнаштар, мунун баары Кабул жана бүткүл дүйнө өлкө борборлорундагы көптөгөн эки тараптуу саясий жана консулдук өкүлчүлүктөрдүн түзүлүштөрүнө алып келди.

Чет элдик күчтөрдүн чыгуусу менен, Афганистан трансрегионалдык мамилелерди сактоодо, аймактык өлкөлөр менен биргелешип тынчтыкта жашоого көбүрөөк муктаж. Бирок, орто мөөнөттүү перспективада жана Афганистандын коопсуздугун жана стабилдүүлүгүн сырткы коркунучтарга карата сактай ала турган трансрегионалдык коопсуздук жана саясий чатырдын жоктугунан улам, Афганистан аймак ортосундагы стратегиялык катнаштарга өтө маани берүүдө. Шексиз, тышкы саясаттын саламаттыгы, ички саясаттын саламаттыгына муктаж. Өлкөнүн саясий түзүлүштөрү, алардын ичинде саясат, коопсуздук жана экономика жааттары, мыйзам жана тартип үстөмдүгүнүн чегинде иш алып баруулары зарыл. Афганистандын тышкы саясатындагы көп убактылуу перспективадагы негизги милдети, бул регионалдык жана трансрегионалдык мамилелеринин балансын сактап туруу, чынында, бул милдет жогорку интеллектуалдуу потенциалга муктаж.

Афганистандын Тышкы Иштер Министрлиги бул мамлекеттин эң алгачкы тышкы саясатынын принциптерин 11 пункттан турган расмий документ катары кабыл алган [1]. Бул документке ылайык, Афганистандын тышкы саясаты кийлигишпөө жана дүйнө тынчтыгына ишенүү принциптеринен улам негизделет. Муну менен бирге, бул документте коңшу, аймактык жана чет элдик өлкөлөр менен болгон карым-катнаштар ынак коңшулук мамилелердин жана улуттук суверенитетти сыйлоо принциптеринен улам негизделип келээри, белгиленип кетти. Афганистан геополитикалык жайгашуу жаатында оор абалда турат, бул бир гана аспект болуп саналат, экинчи аспект, бүгүнкү күндө Афганистанда терроризм аттуу согуштун жүрүп жатуусу.

Афганистандын дипломатиясы, ар бир айтылып өткөн принциптердин багыттарынан турат. Афганистан, айтылгандай эле Азиянын жүрөгүндө жайгашкан жана ушул аймактык жана дүйнөлүк күчтүүлүктөн пайдаланып, региондогу геополитикалык балансты өзгөртө алат жана бул өзгөрүү натыйжада стабилдүүлүктүн бузулушуна алып келет. Ушул өзгөрүүлөрдүн негизинде, Афганистан СССР бийлигинин аскери күчтөрүнүн оккупациясынан улам (1979-1989). Суук согуштун кызуу маалында “согуш борборуна” айлан-ды. Бул учурда Афганистандын байыркы турмушун, тарыхый тажрыйбасын жана бүгүнкү геополитикалык жайгашуусун, ошондой эле кризистик абалын эске алып, бул өлкө өнүгүү үчүн өлкөлөр менен чыныгы жана акылга негизделген балансты жана акылга сыярдик тышкы саясатты түзө алат деп айтылып келет жана сезгичтиктин баардык баскычтарын эсептөө жаатында рационалдуу саясатты иштеп чыгып, коңшу, региондук жана Батыш дүйнөсү менен болгон балансты орнотуусу жана ушуну менен бирге Афганистандын Борбор Азия өлкөлөрү менен болгон карым-катнаштарды жандандыруусу абзел.

Афганистандын тышкы саясатынын алгачкы тегерегиндеги өлкөлөр, бул регионалдык жана “Азия жүрөгү” аймагынын өлкөлөрү болуп саналат (Пакистан, Тажикстан, Иран, Узбекистан, Түркмөнстан, Азербайджан, Индия, Сауд Аравия, Бириккен Араб Эмираттары, Турция, Кыргызстан, Казахстан, Россия жана Кытай) [2]. «Азиянын жүрөгү» конференциясы (Стамбул процесси) 2-ноябрь 2011-жылы Түркиянын Премьер-министри Реджеп Тайип Эрдогандын демилгеси менен түзүлгөн. Бул процессте Афганистан, Азербайджан, Кытай, Индия, Иран, Казахстан, Кыргызстан, Пакистан, Орусия, Сауд Аравия, Тажикстан, Түркия, Түркмөнстан и БАЭ өндүү Борбордук Азиянын, Жакынкы жана ыраакы Чыгыштын, Түштүк-Чыгыш Азиянын өлкөлөрүнүн тышкы иштер министрлери катышты. Бул процессте Афганистандагы коопсуздук жана туруктуулук үчүн аймактык кызматташтык суроолору талкууланды. Процессте региондогу маселелер боюнча жолугушуулар жана сүйлөшүүлөр жүргүзүп келет. Бул болсо, уюмга мүчө өлкөлөрдүн Афганистанда жана бүтүн региондо тынчтык жана туруктуулук маселелеринде бири-бирини колдорун милдеттенип келет.

Ошондой эле, Шанхай Кызматташтык Уюмунун 9-сентябрь 2014-жылы Тажикстандын борбору Душанбе шаарында болгон жылдык саммитинде Афга-

нистандын экс-президенти Хамид Карзай өз сөзүндө “Афганистан байланыштыруучу көпүрө катары, өзүнүн коңшуларын, аймактык өнөктөштөрүн энергетикалык аймак жана соода жолу менен байланыштырууга өзүнүн тарыхый ролун кайрадан жаратуу үчүн болгон күчүн жумшайт. Бул максатка жетүү үчүн аймактык кызматташтыкты жана “Азиянын жүрөгү” деген Стамбул процессин өзүбүздүн ишибиздин негизги приоритетибиз катары койдук. Стамбул процесси аймактын диалог, ишеним жана кызматташтыкты жаратуунун негизги ылайыктуу платформасы боло алат” [2], деди.

Афганистандын азыркы президенти Мохаммад Ашраф Гани 31-октябрь 2014-жылы КЭР нын борбору Пекинде болуп өткөн “Азиянын жүрөгү” (Стамбул процесси) аттуу тышкы иштер министрлердин төртүнчү конференциясынын ачылуу аземиндеги сөзүндө “Тынчтык биз үчүн эң маанилүү приоритет. Биз саясий оппоненттерибизди, өзгөчө талибдерди, афгандар менен диалогко кирүүгө чакырабыз, эл аралык өнөктөштөрүбүздү афгандардын тынчтык процесстерини колдоого өтүнөбүз... Афганистан эл аралык коомдордон «кайыр-садага» сурабайт, афгандардын өлкөнү куру аракетинде гана колдоо көрсөтүүнү сурайт... Биз Афганистандан терроризм жана бангизат трафигин башка өлкөлөргө каршы колдонууга жол бербейбиз жана коңшу өлкөлөрдөн бул өлкөдө тынчтыкка жетүүгө чын дили менен жардам берүүгө өтүндү” [3,123].

Жыйынтыктап айтканда, эл аралык мамилелердин түшүнүгү жана өлкөлөрдүн соода-сатык тармагын изилдөө маселелери эл аралык чөйрөдөгү саясий жана коопсуздук мамилелерде Афганистандын драматикалык тагдырына таасирин тийгизет. Башка тараптан, эл аралык мамилелеринде милдеттерди жана колдо бар мүмкүнчүлүктөрдү түшүнүү зарыл, эч бир мамлекет дүйнөлүк саясат жаатындагы түшүнүгү жоксуз жана тышкы саясаттын эң негизги максаты катары, улуттук кызыкчылыктарды камсыз кылган тышкы саясат доктринасыз дүйнөлүк чөйрөдө карым-катнаш жүргүзө албайт. Өлкөлөрдүн регионалдык жана эл аралык уюмдар алкагында эл аралык терроризмге каршы күрөшүүдө, коопсуздукту сактоодо, улуттук кызыкчылыктардын ишке ашырууда [3,153] өлкөлөрдүн бирдиктүү өз ара саясат жүргүзүүлөрү пайдалуу болуп саналат.

Адабияттар

1. Афганистан Ислам Республикасынын тышкы саясатынын негизги багыттарын аныктоо жаатындагы сессия, Махмуд Сейкал, Кабул [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.bbc.co.uk/persian/afghanistan/2012/12/121220_zs_afghan_foreign_policy.shtml. - Заглс экрана. 2012. 20.12. Афганистандын тышкы саясатынын кодификациясы, <http://dari.irib.ir/news> 29-май, 2008.

2. Ашраф Гани президенттин инаугурация убагындагы сөзү, президенттик кан сарай, [Электронный ресурс]. – Кабул, <http://president.gov.af/fa/news/president-karzais-statement-at-14th-council-of-heads-of-the-shanghai-cooperation-organization>. - 2014.

3. Кайымоглу, М.И. Кыргыз жана Афган элдери байыркы кошуналар- ааламдашуу шартында ажырагыс достор [Текст]: М.И. Кайымоглу. – Б, 2016. - 123 б.

4. Махмуд, С. Афганистандын тышкы саясатынын негизги багыттарын аныктоо жаатындагы сессия [Текст] / Кабул, 20 декабрь, 2012.